

по история на българския език като извор на проверени данни за езиковото богатство на класическата Храброва творба.

В заключение трябва да се подчертае, че трудът на А. Коссова, доказващ много добра подготовка и тънко вникване в текста, представлява пръв по рода си опит за критическо издание на един от най-ценните старобългарски паметници и може да се определи като несъмнен влог в съвременната медиевистика.

Анисава Милтенова

„МОНОЛОГ С ВАРИАЦИЯМИ“
от ИГОР ЗОЛУТУСКИ.

Москва, изд. „Советская Россия“, 1980, 413

Игор Золотуски е познато име на нашия читател. Българин по произход (майка му е българка), той свързва своите критически интереси с българската литература още от студентските си години — неговата дипломна работа е посветена на Никола Вапцаров. Впрочем Вапцаров остава трайна тема в критическата му практика и във връзка с чествуването на 70-годишнината от рождението на големия поет Игор Золотуски публикува в нашия печат няколко интересни статии.

Разбира се, всеки критик има своя главна тема. Но преди да стигне до нея, той трябва да осъзнае съдбата си на литератор, на творец, който върху чужди художествени открития за живота създава своя естетически свят. Когато разбереш, че твоето оръжие е словото и че чрез словото ще изразяваш себе си, ще съществуваш, тогава започва в същност творението. Тогава погледът върху действителността се изостря и забелязваш не само подробностите, но и същността, откриваш разликата между доброто и злото и усяваш да я предадеш с думи. Какво е талантът на критика, ако не уменият едновременно да тълкуваш чуждия текст и да внишаваш собствената си истина за всичко, което е край тебе. Ако само коментираш написаното от писателя, ти си обречен на повтарящи, да предъкваш. Получил правото да общува с хората, критикът трябва да им каже нещо. Какво ще бъде то: преразказ или откритие? Или по-просто: „За мене критикът, владеец словото, е вече човек, който има собствено мнение.“ Това са думи на Игор Золотуски.

Ако тръгнем от това твърдение, ще видим много от особеностите на Игор Золотуски като критик. Правейки преглед на изминатия път в литературата, петдесетгодишният критик в същност търси опорните точки в усилията си да се изрази, да изтъква някои руски писатели и в същото време размишлява върху жизнено важни проблеми. „Монолог с вариации“ е завършването и

преценяването на един етап, на един начин на мислене и виждане, на една житейска и литературна позиция. Възприел най-добрите традиции на руската литературна критика, И. Золотуски тръгва от литературното произведение, от творението на писателя, за да изведе някои съкровени истини за живота, за човека, за човешките стремления към доброто и към познанието на света. Никога Золотуски не разглежда творбата затворено, сама за себе си, като някаква даденост без корени и причини в обществения и духовния живот. Такъв подход, няма защо да го доказвам, е най-правилен и плодотворен. Той дава възможност на критика да преодолее комплексите си за малоченност и да се извиси до равнището на писателя. А Золотуски има самочувствието на писател. Той претворява света чрез своето слово и навлиза в душата на човека.

Един критик, който има амбициите да бъде писател, най-напред трябва да има вродената почит към словото. Любовта към литературата е онова свято чувство, което позволява да пристъпваш към едно творческо дело с нужното внимание, търпение и разбиране. Казвам това, защото очевидно за истинския литератор то често е непонятно за самозвания. Критикът-писател ще види в литературата не толкова похватата, формалния белег или външното, а същността, идеите, усилието да се докосне словото до дълбочината и страданието. „Руската литература — пише Золотуски в статията си „Частъта на избора“ (в частност Гогол и Достоевски, за които повече, отколкото за другите, се говори в тази книга), ни остави в наследство не средства, не любовитни възможности за превръщане на носа в Нос и обратно, . . . , а фантастиката на великите идеи, изхождащи въпреки всичко от великия опит, от великата любов и великото страдание, което е невъзможно нито да го заимствуваш, нито да го прерисуваш, нито да го преведеш буквално“ (с. 123—124, курс. м., П. А.). Разбрал (или почувствувал) големия опит, който руската класическа литература е оставила като наследство, И. Золотуски търси претворяването на този опит, търси естественото продължение на принципите и духа на класиката в съвременната литература. Но неговият подход не е елементарен. Критикът иска от съвременната литература да бъде явна на човека, на неговите стремежи и страдания, а не просто да описва видимото или да имитира похватите на предходниците и по този начин само да декларира вяност към традицията. И в това критикът проявява своя висок вкус. В същата статия Золотуски подлага на строг критичен анализ книги, които само заради авторитета на авторите им бихме приели като сериозни постижения. И. Золотуски много точно улавя външното, повърхностното, несъщественото, което изпълва творбите, и доказва непълноценността на подобен творчески подход. Ако писателят върви

по линията на лекото съпротивление, той може да създаде понякога нещо любопитно, но никога — значително. Литературата е освобождаване и овладяване на духовна енергия, която се превръща в слово. Словото материализира човешките стремления, за да ги направи вечни. Тогава как можеш да имитираш старите майстори, как ще изобразяваш само с мъртви думи, ако не видиш цялата сложност на човешката душа, нейния полет и падение. Това не е естетизъм, а раутване за най-висш реализъм — нещо, което може да служи за пример и на нашата критика.

Статията на Золотуски, посветена на съвременната съветска литература, са пропъти от патоса на една благородна за художествено претворяване действителност. Ала не става дума за конюнктурно изображение, т. е. за изобразяване на декора, на несъществуващото. Игор Золотуски утвърждава онези писатели, които най-вярно и дълбоко са почувствували руската душа.

В книгата „Монолог с вариации“ има една кратка, но особено важна за разбиране вкуса и естетическите позиции на Игор Золотуски статия — „Уважение към преданието“. Тази статия е своеобразен преход в книгата от съвременната литература към литературата на XIX в. Тук става дума за критическия талант, за способността му да отличава хубавото от лошото, привидното от истинското, имитацията от самородното. В нея се говори за необходимостта критикът да се отнася с почитание към преданието, т. е. към онова, което не се поддава на категоризация, на вкарване в тесните рамки на термина и на схемата, а е живо, естествено, непредвзето и пълнокръвно. „Защото — пише Золотуски — културата не е само начетеност, осведоменост, знание на факти. Тя е усещане на своето положение в света на идеите, в света на духовното качество, изработено от литературата.“ С други думи, вродената дарба да се усеща хубавото трябва да намери подкрепа от едно школувано отношение към постиженията на предходниците. Отношение на приемственост, на доразвиване, на обогатяване. Задачата на литературоведа, макар и подобна на тази на писателя, е все пак по-различна. Защото той е длъжен да изтъква традицията, да я разбере и преведе на езика на логиката, да разкрие нейните понятия, да изиски идеите ѝ, които писателят на настоящето ще усвои и обогати с нова традиция. Почти във всяка епоха се появява „гладът за идеи“. Тогава критикът трябва да осъзнае своята задача и да „пренесе“ миналото в съвременността, да потърси преките и скритите връзки с традицията, да извлече всичко ценно от нея. Между другото точно в такива периоди се засилва читателският интерес към класиката. Разбира се, ролята на критика не е да съдвече трудно смилаемата храна, а е да разгадае тайната, да извлече есенцията.

Верен на такова разбиране на задачите на критиката, Игор Золотуски потъва в историята и с любов, нежност и преклонение пред величието на предците вае техния образ. Така са се родили изследванията за Гогол, Достоевски, Пушкин, Вапшаров, Йовков. Така се е родила и книгата му за Гогол. Към Гогол Золотуски храни трайна любов и изследователски интерес. Той анализира преди всичко сложни писатели, които му дават повече поводи за размисъл, които „позволяват“ да бъдат добижавани до нашата съвременност, писатели многопластови, многоидейни, парадоксални понякога, но дълбоко хуманни; писатели най-сетне трагични, с нещастна съдба, с неуреден личен живот.

Золотуски е добросъвестен критик-изследовател. Той търпеливо събира факти от живота на писателя и те са опорните точки на литературоведските му занимания. Ала не само те. Защото много по-важен е духът на писателя, духът на неговото творчество. Проблемът за духа на писателя изниква особено остро при екранизациите на литературни произведения. Слабостите на тези екранизации според Золотуски не се дължат само на спецификата на киното като изкуство, а единствено на недоловения характер на литературния текст. На екрана се показват епизоди от книгата, механично се пренасят сцени и диалози, а същността остава неразбрана и непочувствувана. Мисля, че статиите „Добавка към епоса“ и „Гръска и синтез“ са показателни както за литературоведското майсторство на Золотуски, така и за способността му на кинокритик, който отлично познава изкуството на монтажа и умело навлиза в неговите особености.

И все пак най-важно място в тази книга заема голямата студия „Фауст и физиците“, излязла в отделно издание през 1968 г. Толкова години са изминали от първата ѝ публикация, а тя съвсем не е изгубила от стойността си. Още повече, че е писана във времето, когато бе много наболял спорът между „лириците“ и „физиците“. Ала „Фауст и физиците“, макар и породена от този спор, стои встрани от него, защото смисълът на критическото откритие (а това е истинско откритие) е в търсенето на „нишките, които се прекъсват“ (според израза на нашия критик), апотеоз на морала на учения и на писателя, а значи и на морала изобщо... Защото трябва да знаеш кому и за какво служиш. Всяко твоё действие в една или друга степен влияе върху съдбата на света, дори може да доведе до неговата физическа гибел. Аз не преувеличавам; не преувеличава и Золотуски.

Фауст и Вагнер са два типа учени, които Гьоте противопоставя един на друг. Първият е творец, вторият — служител. Единият страда; за него научното занимание е съдба и всяка мисъл, всеки научен опит е в същност търсене от себе си. Другият постига успехи, но не твори наука. Затова единият

е морален, а другият — не. Схемата е достатъчно проста и ясна. Във времето на Гьоте е било лесно. Тогава все още ученият не е застрашавал целостта на земята и живота. Днес обаче не е така. Днес научното откритие всеки миг може да преобърне света, макар че е сътворено за доброто му. Парадоксът на научното дирене е постигнат в пълна мяра. Онова, което науката прави за доброто и благото на човека, защото е движена от най-светли и безкористни помисли, се оказва дамоклев меч. Тогава сигурно въпросът за морала не би трябвало да стои пред нея. Законите на развитието са извън човека, извън желанието му да се самосъхрани. Добре, но ние знаем какво са преживели Опенхаймер, Айнщайн, Курчатов, Жолио-Кюри. Знаем какво се случи в Хиросима и Нагазаки. Знаем, че целият научен потенциал, работещ в областта на точните науки, е впрегнат за военни цели. Значи самият учен не принадлежи на себе си, значи той е безпомощна пионка в ръцете и волята на някаква безпощадна сила. Золотуски много интересно анализира нравствените терзания на големите учени и заедно с това размишлява за съдбата на учения в съвременния свят. Ала нека поразмислим още малко. Обикновено ние свързваме опасностите, които дебнат земята ни, единствено с атомната физика, с производството на атомно и водородно оръжие. И единствено като че ли атомните физици трябва да изпитват угризението, че в тяхната власт сме всички ние. Атомната бомба не се хвърля всеки ден. Опасността от нея виси над главите ни, но все пак може да бъде избягната — може би политиките и военните ще проявят благоразумие. А не е ли човекът много повече застрашен и подчинен на другите науки, чиито постижения го обвързват грубо и жестоко? Детекторите на лъжата, средства за подслушване, уреди за мъчения

и пр. Какво е това, ако не научни открития — плод на нечий безкористен гений? И тук ми идва наум разказът на Франц Кафка „Наказателната колония“. Можеш да изпитваш радост и когато изобретиш нещо такова нелепо и отвратително, каквото е новата машина за изтезания. Това също е духовна енергия и научен потенциал, който работи упорито, с вдъхновение и удовлетворение от постигнатото. Къде е тогава моралът? Къде е моралът на хората, които измислят средства за инквизиции и тези средства се прилагат всеки ден? Те не са атомна или водородна бомба, но заплашват целостта на човешката душа, застрашават хармонията, красотата, свободата.

Игор Золотуски размишлява само за другите учени и това е напълно естествено. Но той провокира мисленето на читателя. Идеите му са оригинални, позицията му е честна и открита. Той еднакво успешно анализира литературното произведение „Фауст“ от Гьоте и феномена Фауст, жив и пълнокръвен и в днешно време. Тук, в тази студия, Золотуски проявява най-добрите си качества на литератор и социолог, на загрижен за съдбините на човечеството човек.

„Монолог с вариации“ не е просто книга, в която са събрани най-добрите работи на един критик. Тя е едно откровение, което възбужда читателя и го кара да мисли. Книгата доказва, че добрата критика не остарява. И още: истинската критика никога не може да се затвори в рамките на едно произведение, а трябва да размишлява и върху обществените проблеми, да навлиза в душата на човека и да я опознава. Критикът е писател и неговите средства са средствата на изкуството. Поне Игор Золотуски е такъв критик.

Панко Анчев